

Стивън Пинкър

РАЦИОНАЛНОСТ

КАКВО ПРЕДСТАВЛЯВА
.....
ЗАЩО СЕ СРЕЩА РЯДКО
.....
ЗАЩО Е ВАЖНА

София, 2022

STEVEN PINKER
RATIONALITY

What It Is, Why It Seems Scarce, Why It Matters

Copyright © 2021 by Steven Pinker.
All rights reserved.

© Издателство „Изток-Запад“, 2022

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Росен Люцканов, превод, 2022

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2022

ISBN 978-619-01-1041-5 (мека подвързия)

ISBN 978-619-01-1053-8 (твърда подвързия)

СТИВЪН
ПИНКЪР

РАЦИОНАЛНОСТ

КАКВО ПРЕДСТАВЛЯВА

ЗАЩО СЕ СРЕЩА РЯДКО

ЗАЩО Е ВАЖНА

Превод от английски
Росен Люцканов

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	9
ГЛАВА 1. КОЛКО РАЦИОНАЛНО Е ТОВА ЖИВОТНО?	13
ГЛАВА 2. РАЦИОНАЛНОСТ И ИРАЦИОНАЛНОСТ	39
ГЛАВА 3. ЛОГИКА И КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ	69
ГЛАВА 4. ВЕРОЯТНОСТИ И СЛУЧАЙНОСТ	98
ГЛАВА 5. УБЕЖДЕНИЯ И СВИДЕТЕЛСТВА	129
(БЕЙСИАНСКИЯТ НАЧИН НА МИСЛЕНЕ)	
ГЛАВА 6. РИСК И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЕ	148
(РАЦИОНАЛЕН ИЗБОР И ОЧАКВАНА ПОЛЕЗНОСТ)	
ГЛАВА 7. ПОПАДЕНИЯ И ФАЛШИВИ ТРЕВОГИ	170
(РАЗПОЗНАВАНЕ НА СИГНАЛИ И СТАТИСТИЧЕСКА ТЕОРИЯ НА РЕШЕНИЯТА)	
ГЛАВА 8. АЗ И ДРУГИТЕ	192
(ТЕОРИЯ НА ИГРИТЕ)	
ГЛАВА 9. КОРЕЛАЦИЯ И ПРИЧИННОСТ	206
ГЛАВА 10. КАКВО НЕ НИ Е НАРЕД?	236
ГЛАВА 11. ЗАЩО РАЦИОНАЛНОСТТА ИМА ЗНАЧЕНИЕ?	265
БЕЛЕЖКИ	281
ПОКАЗАЛЕЦ	297
ЗА АВТОРА	303

На Розлин Визенфелд Пинкър

Та що е той,
човекът, щом за ядене и сън
живота си разменя? Скот същински.
Нима тоз, който ни създаде с разум
така широк, че да обзира всичко
напред или назад, ни отреди
такъв божествен дар, за да мухлясва
без употреба в нас?

Хамлет^A

^A Шекспир, У. *Хамлет*. Действие IV, сцена IV, двуезично издание. София, Изток-Запад, 2016. Превод от английски Александър Шурбанов. – Б.пр.

Рационалността би трябвало да бъде пътеводна звезда за всичко, което мислим и правим. (Ако не сте съгласни, дали възраженията ви са рационални?) И въпреки това в нашата епоха, предлагаща неограничени възможности за мислене, публичната сфера прелива от фалшиви новини, чудотворни церове, теории на конспирацията и „постистини“.

Как да разберем както разума, така и неговото отсъствие? Въпросът не търпи отлагане. В началото на третото десетилетие на третото хилядолетие сме изправени пред смъртоносни заплахи за здравето, за демокрацията, за живота на нашата планета. Макар проблемите да са сериозни, решение за тях има и нашият биологичен вид разполага с интелектуалните ресурси да го открие. Най-сложният проблем днес е да убедим хората да приемат решението, след като то бъде намерено.

Хиляди коментатори оплакват недостатъците на разума. Общо споделена е представата, че хората са ирационални и толкоз. Социалните науки и медиите представят човека като анахроничен примитив, предразположен да подскача при вида на скрит в тревата лъв, попадайки в плен на цял куп заблуди, слепи петна, грешки или илюзии. (Статията в Уикипедия, посветена на заблудите, съдържа почти 200 вида.)

Въпреки това в качеството си на когнитивен учен аз не мога да приема циничната идея, че човешкият мозък е просто кошница, пълна със заблуди. Ловците събирачи – наши предшественици и съвременници, не са плашливи зайци, а мощни инструменти за решаване на проблеми. Списъкът с начините, по които можем да бъдем глупави, не може да обясни защо сме толкова умни, достатъчно умни, за да открием законите на природата, да преобразим планетата, да живеем пълноценно и не на последно място – да формулираме правилата на рационалността, които така често сами нарушаваме.

Вярно е, че съм един от първите, които ще се съгласят, че можем да разберем същността на човека само като отчетем разминаването между средата, в която сме еволюирали, и средата, която обитаваме днес. Светът, към който са адап-

тирани умовете ни, не съвпада със саваната от епохата на плейстоцена. Това е неакадемична, нетехнологична среда, изчерпваща основната част от човешкия опит, в която днешните инструменти на рационалността – статистиката и базите данни, не са налични или не са приложими. Както ще видим, когато поставим на хората задачи, които са близо до жизнената им реалност и са формулирани по начин, който им е познат, те далеч не изглеждат невежи. Вярно е, че това не е всичко. Днес ние разполагаме с усъвършенствани инструменти, подпомагащи разума, и би било най-добре – както за отделния индивид, така и за обществото като цяло – да ги разбираме и да ги прилагаме.

Тази книга е продукт на лекционен курс, който изнесох в Харвард. Той е посветен на природата на рационалността и търси отговор на въпроса защо тя привидно е толкова рядко срещана. Подобно на много психолози, аз обожавам да запознавам студентите с донеслите не една Нобелова награда открития за недъзите на човешкия разум и за мен това е един от най-големите дарове, които нашата наука е осигурила на човечеството. Подобно на мнозина други, аз вярвам също, че установяването на стандарти за рационалност, които толкова често не успяваме да достигнем, трябва да бъде цел на образованието и популяризирането на науката. Тук попадат логиката, критичното мислене, теориите на вероятностите, корелацията и причинността, оптималните начини да пригодим убежденията си и да вземаме решения в условия на несигурност, както и бележите на рационалния избор, който вземаме сами или в група. Тези инструменти на мисленето са незаменимо средство за избягване на глупостта в личния ни живот и в обществото. Те ни помагат да преценим рисковете, да оценим правилно съмнителните твърдения, да вникнем в озадачаващите парадокси, да разберем перипетиите и трагичните обрати в живота си. Въпреки това не познавам книга, която излага всички тях едновременно.

Друго вдъхновение за написването на тази книга е осъзнаването на факта, че учебният план по когнитивна психология, колкото и да е добър, не ме е подготвил да дам отговор на онези въпроси, които най-често ми биват задавани, когато кажа на хората, че водя курс, посветен на рационалността. Защо хората вярват, че Хилари Клинтън ръководи педофилска мрежа, чието седалище се намира в... пицария, или че следите, които оставят самолетите по небето, съдържат психоактивни вещества, разпръсквани тайно от правителството? Стандартните акценти в лекциите ми, например „заблудата на комарджията“ и „пренебрегването на базовата честота“, не хвърлят светлина върху точно онези загадки, които свидетелстват, че човешката ирационалност е голям проблем в наши дни. Тези загадки ме тласнаха към проучването на нови територии, към изследването на хумора, народната мъдрост и конспиративните теории, към контраста между индивидуалната и колективната рационалност и разграничението между два типа нагласи в мисленето: реалистични и митологични.

Накрая, макар сигурно да изглежда парадоксално да се опитваш да изложиш рационални аргументи в полза на самата рационалност, дошло е време да се заемем с тази задача. Някои правят точно обратното: привеждат основания (предполагаемо рационални основания, иначе защо да се вслушваме в тях?), че рационалността е надценена. Те посочват например, че логичните хора се чувстват потиснати и са неспособни да изпитват радост от живота, че аналитичното мислене трябва да бъде подчинено на социалната справедливост, че доброто сърце и надеждната интуиция са по-сигурни пътища към щастието от строгата логика и аргументацията. Мнозина се държат така, сякаш рационалността вече не ни е нужна, сякаш целта на аргумента е да дискредитираш опонента си, вместо заедно да достигнете най-убедителната теза по пътя на разума. В нашата епоха, когато рационалността изглежда едновременно най-застрашена и най-необходима, тази книга не е нищо повече от опит за нейното утвърждаване.

Една от основните тези в книгата е, че нито един от нас, мислейки отделно от другите, не е достатъчно рационален, за да може устойчиво да достига до коректни изводи, че рационалността е качество на общност от мислещи хора, които взаимно коригират грешките, които допускат. В тази връзка бих искал да благодаря на онези, които направиха тази книга по-рационална. Кен Бинмор, Ребека Нюбъргър Голдстейн, Гари Кинг, Джейсън Немиров, Розлин Пинкър, Кийт Станович и Мартина Визе предложиха критични бележки по ръкописа. Чарлийн Адамс, Робърт Ауман, Джосуа Хартсхорн, Луи Либенберг, Колин Макгин, Барбара Мелърс, Юго Мерсие, Джудея Пърл, Дейвид Роупийк, Майкъл Шърмър, Сузана Сигъл, Барбара Спелман, Лорънс Съмърс, Филип Тетлок и Джулиани Видал се запознаха с отделни глави, спадащи към областта им на експертиза. Много въпроси изникнаха по времето, когато планирах и пишех книгата, и техни отговори предложиха Даниъл Денет, Емили Роуз-Истоп, Барух Фишхоф, Рийд Хейсти, Нейтан Кунцел, Елън Лангър, Дженифър Лърнър, Бо Лото, Даниъл Локстън, Гари Маркъс, Филип Маймин, Дон Мур, Дейвид Майърс, Робърт Прокър, Фред Шапиро, Мати Тома, Джефри Уатъмъл, Джереми Улф и Стивън Циперщайн. В търсенето на транскрипции, факти и литературни източници разчитах на Мила Бертоло, Мартина Визе и Кай Сандбринк, както и на анализи на данни, изготвени от Бертоло, Тома и Жулиан де Фрейтас. Благодарен съм също за въпросите и коментарите на студентите, записани в моя общообразователен курс „Рационалност“, най-вече на Мати Тома и Джейсън Немиров.

Дължа огромна благодарност на моята редакторка Уенди Улф, която ме напътстваше и подкрепяше при писането на нашата шеста съвместна книга, а също на копирайтъра Катя Райс и литературния ми агент Джон Брокман, с които работим по девета съвместна книга. Благодаря на Джон за насърчението и за съветите. Оценявам също помощта, която през годините съм получавал от Томас Пен, Пен Воглер и Стефан Макграт от британския клон на „Пенгуин“. Илавенил Субия отново направи графичното оформление. Благодарен съм ѝ за положените усилия и за насърчението.